

پیشگفتار

بسیاری از ما معتقدیم که اینک زمان آن رسیده است تا در رهیافت‌های برنامه‌ریزی توسعه پایدار روستایی بازاندیشی شود. همچنین منطبق با فرایندهای توسعه علمی و اجرایی جهانی و منطقه‌ای و ملی، ساختارهای کالبدی و اقتصادی و اجتماعی روستایی از منظرهای جدید مدنظر قرار گیرد. زیرا اساس برنامه‌ریزی روستایی پایدار درک چگونگی شرایط وضع موجود و جایگاه روستاها و روستاییان در معادلات شبکه جهانی، منطقه‌ای و ملی به منزله حلقه‌هایی از شبکه پیچیده انسانی-اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی برای دستیابی به آینده مطلوب است. بنابراین موقعیت حساس و شکننده روستاها در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های فضایی به دلیل قرارگیری در دوران گذار آنها را در جایگاه بازیگران کلیدی به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه قرار داده است. استفاده و تقویت قدرت رقابت‌پذیری مکانی به لحاظ استفاده از نیروهای بالقوه در مناطق روستایی از نظر وجود برخی منابع قدرت^۱ مورد توجه نظریه‌پردازان و محققان جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی قرار گرفته است. روستاها دربرگیرنده بخش عمده‌ای از فضای جغرافیایی سرزمین است و بخش عمده‌ای از نیروی انسانی را شامل می‌شود؛ همچنین تولید مواد اولیه و خام اغلب نیازهای انسانی-صنعتی و مکان گنجینه میراث طبیعی و فرهنگی محسوب می‌شود. در نتیجه روستاها تبیین‌کننده بخشی از منابع قدرتی است که با نگاه جدید و مجدد به این توانمندی‌ها می‌توان به بازساخت و بازآفرینی روستاها به منزله رگ‌های حیاتی سرزمین کمک کرد.

۱. پتانسیل‌های طبیعی، نیروی انسانی ارزان و سرمایه‌های فکری.

با این نگاه، گردشگری در ابعاد گوناگون آن، از جمله جدیدترین قابلیت‌های روستایی است که توجه اساسی به آن شده است و متقاضیان زیادی نیز دارد. به واسطهٔ چنین اهمیتی زمینه‌های متعددی از کسب و کارها در مناطق با قابلیت گردشگری شکل گرفته است که از جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در ابعاد مثبت و منفی تبیین و تحلیل پذیر است. تنوع خدمات گردشگری در کنار تأمین نیازهای گردشگران با در نظر گرفتن شرایط مردم محلی و بسترهای زیست‌محیطی زمینه‌های ایجاد رهیافت‌های جدید در گردشگری با عنوان توسعهٔ پایدار گردشگری شده که اساس آن توجه هم‌زمان به ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی توسعهٔ گردشگری و توسعهٔ پایدار است که در مقابل گردشگری انبوه مطرح شده است. زیرا هم فعالیت‌های گردشگری و هم کسب و کارهای مرتبط با آن به نظر عمدهٔ محققان و براساس شواهد متعدد دارای آثار منفی بیشتری در مقابل آثار مثبت در طول زمان برای مکان‌های گردشگری است. از سوی دیگر، در شرایط ایران امروز با سیاست‌های رشد بی‌رویهٔ شهرنشینی و تبدیل روستاها به شهر، علاوه بر پیدایش آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی و اکولوژیکی شدید در شهرها به‌ویژه کلان‌شهرها سبب افزایش مهاجرت جمعیت جوان روستایی به شهرها و درنهایت تخلیهٔ جمعیتی بسیاری از روستاها شده است؛ بنابراین، ضروری است در سیاست‌ها و راهبردها بازنگری شود تا روستا بتواند رسالت خویش را در زمینه‌های شایستگی تأمین مواد غذایی شهروندان، حفظ منابع حیاتی و اکوسیستم‌های طبیعی حساس، حفظ بازتوانی مردم شهری - از طریق فعالیت‌های گردشگری و اوقات فراغت در روستاها و حفظ میراث فرهنگی و میراث طبیعی - به‌خوبی انجام دهد. یکی از راه‌های تجربه‌شده در جهان، در بازنگری سیاست‌ها، توجه به کارآفرینی است که از آن در متون توسعه با عنوان بازسازماندهی^۱ و بازآرایش^۲ ساختار اقتصاد روستایی نام می‌برند؛ بدین معنی که ساختار و کارکرد روستاها، به‌ویژه در شرایط امروزی، فراهم‌کننده و زمینه‌ساز مزیت‌ها^۳ برای

1. reorganizing
2. rearrangement
3. advantages

کسب و کارهای کوچک و کارآفرین است. در واقع زمین و محیط روستا در شرایط امروز، کسب و کارهای جدیدی همانند گردشگری، پر کردن اوقات فراغت، مدیریت میراث فرهنگی و تولید غذای سالم با کیفیت را فراهم می کند که از عناصر و سازه های اصلی کسب و کارهای کوچک و کارآفرینی است؛ این عناصر فرصت های جدید است که باعث غلبه بر مسائل و مشکلات موجود از جمله بیکاری، فقر، مهاجرت و کاهش آسیب ها می شود و ظرفیتی برای کار، بسترهایی برای آمادگی ذهنی و فکری برای پذیرش مسئولیت ها در چارچوب رسالت چشم انداز ملی و اهداف سکونت گاه های انسانی تلقی می شود.

بنابراین کارآفرینی به منزله یک فرایند، پدیده، نظام و راهبرد نه تنها برای جامعه گسترده روستایی در پهنه سرزمین تولید شغل می کند، بلکه با تقویت مهارت ها و ظرفیت اجتماع محلی، به چرخش درآمد در روستاها تغییر شکل می دهد و حتی به تولید کالاها و عرضه خدمات ضروری ای می پردازد که بازار تمایل چندانی به تولید و خدمات رسانی در آن زمینه ندارد.

با این نگرش، کتابی تألیف شد تا با فراهم کردن ادبیات مناسبی در این زمینه، راهگشای بازنگری سیاست ها در کشور باشد. برای رسیدن به اهداف و نگرش ترسیم شده، این کتاب در هشت فصل تدوین شده است تا به لحاظ نظری به تبیین پایه های علمی توسعه کارآفرینی گردشگری پردازد و بسترهای فکری خلاقانه را برای کارآفرینان و صاحبان کسب و کارهای گردشگری فراهم سازد. امید است کتاب حاضر منبع سودمندی در دسترس استادان، دانشجویان، برنامه ریزان، مدیران، محققان و همچنین دانش پژوهان در حوزه های جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، آمایش، گردشگری، شهری، توسعه و ترویج روستایی، اقتصاد، مدیریت و کارآفرینی در سطوح تحصیلات تکمیلی قرار گیرد.

در اینجا بر خود لازم می دانیم تا از زحمات بازخوانی آقایان دکتر مهدی پورطاهری و دکتر عادل آذر تشکر کنیم. در این کتاب تلاش شده است تا چارچوب عالمانه ای فراهم شود که به کمک آن زمینه شناخت چگونگی بازتوانی مناطق روستایی با درک قابلیت های گردشگری و حمایت از نوآوری ها و

خلاقیت‌های بومی در قالب کارآفرینی تأمین شود. امیدواریم خوانندگان کاستی‌های موجود را گوشزد کنند تا در ویرایش‌های بعدی برطرف شود؛ چراکه توسعه روستایی در آینده به واکنش علمی شما به این موضوعات بستگی دارد.

دکتر حمدالله سجاسی قیداری

عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه فردوسی مشهد

دکتر عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری

عضو هیئت علمی گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی

دانشگاه تربیت‌مدرس

دکتر داوود مهدوی

عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه پیام نور